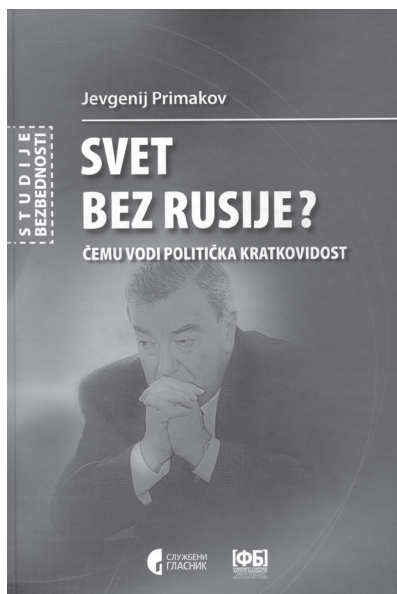

Младен Лишанин*

РУСИЈА У НАСТА-
ЈУЋЕМ МУЛТИПО-
ЛАРНОМ СВЕТУ

*Приказ књиге: Јевгениј
Примаков, Свет без
Русије. Чему води поли-
тичка кратковидост,
превод: Загорка Зече-
вић, Службени гласник
- Факултет безбедности,
Београд, 2010, 148 стр.*

УДК 327::911.3+327(470+571)
(049.3)

Јевгениј Максимович При-
маков (Тбилиси, 1929) познат је
како стручној, тако и широј јав-
ности у Србији. Поред тога што

* Институт за политичке студије,
Београд

је обављао функције директора
Института за оријенталистику,
Института за светску економи-
ју и међународне односе, члана
председништва Академије на-
ука СССР-а и Русије, био је и
члан Спољне обавештајне слу-
жбе. Имао је политичке функ-
ције још за време Горбачова, а у
пост-совјетској Русији обављао
је дужност депутата Државне ду-
ме, министра спољних послова
и председника владе. Тренутно
је председник Трговинско-инду-
стријске коморе Русије. Раније су
на српски језик преведене његове
књиге „Године у високој полити-
ци“ (Издавачки графички атеље
„М“, 2002), „Осам месеци плус...“
(Издавачки графички атеље „М“,
2003) и „Свет после 11. септембра
и упад у Ирак“ (Привредна комо-
ра Београда, 2006).

Сви процеси и односи у које
су СССР и Русија били укључени
у последњих неколико децени-
ја, преламају се кроз биографију
Јевгенија Примакова. То даје из-
ванредан значај његовим студи-
јама и мемоарским записима о
политици у Русији и месту Русије
у светској политици. Након краја
Хладног рата, 11. септембар 2001.
године означио је почетак новог
таласа тектонских промена у ме-
ђународној арени. Студија *Свет
без Русије* говори о тим новона-
сталим међународним околно-
стима и могућностима Русије да,
делујући са позиција велике силе,

конструктивно допринесе суочавању са најзначајнијим глобалним изазовима. Акцент се, при томе, ставља на руско-америчке односе и импULSE који долазе од америчких теоретичара и доносилаца спољнополитичких одлука.

Студија је подељена на осам тематских поглавља. Уводно поглавље пружа Примаковљеве опште погледе на природу проблема међународног поретка и поларности уопште, као и о природи савременог, постхладноратовског поретка. И док се са појединим тезама које Примаков овде износи може полемисати, његови основни налази су углавном поуздани. Он тврди да је распад Совјетског Савеза у далеко највећој мери узрокован унутрашњим привредним и политичким противречностима, те да се савремени свет неупитно креће у правцу мултиполарности. На овај процес Примаков гледа са одобравањем, надовезујући се на Кисинџерову тезу о стабилности мултиполарних система. Ово поткрепљује тврђом да растућа међузависност захтева и узрокује стабилност система, а као носиоце, односно полове, види, поред САД-а и Русије, пре свега Кину, Индију и ЕУ. Кључно својство савременог света јесте „дијалектика“ (курзив М. Л.) између мултиполарности и међузависности центара светског система који се формирају“ (стр. 19).

У наредна два поглавља, Примаков се бави питањем доктрине унилатерализма и једностране примене силе од стране САД-а. Искрпно наводи излагање Волтера Мондејла, потпредседника САД у време Џимија Картера, са 25. заседања Савета за интеракцију¹ 2007. године. Мондејл је говорио о улози Америке у стварању и уређивању света након Другог светског рата, кроз оснивање универзалних међународних организација попут УН-а, Светске банке и Међународног монетарног фонда. Истакао је, такође, конструктивну улогу Америке у окончању Хладног рата. По његовом тумачењу, прилика да се свет окрене реалним проблемима и пође путем прогреса, пропуштена је захваљујући „радикалној неоконзервативној револуцији“, која је „војну моћ видела као средство ширења утицаја“ и на крају довела Америку у стање латентне конфронтације са готово читавим остатком света (стр.

1 Савет за интеракцију (*InterAction Council*) је независна међународна организација основана 1983. године. Она окупља људе који су у прошлости обављали високе функције у својим државама (махом шефове држава и влада) у циљу „мобилисања њихових искустава, енергије и контаката“, како би се дошло до „предлога и практичних решења за економске, социјалне и политичке проблеме са којима се човечанство суочава“. Видети интернет презентацију Савета: <http://www.interactioncouncil.org/> (прим. М. Л.).

23-24). Примаков такође наводи јачање неоконзервативаца за време Реганове администрације, и њихов повратак на сцену за време мандата Буша млађег, као један од главних узрока заостравања односа САД-а како са потенцијалним противницима, тако и са дојучерашњим партнерима. Посебно издваја деловање Пола Волфовица, Луиса Либија, Ричарда Перла, Елиота Абрамса и Дагласа Фејса као групације на чије идеје се ослањала осовина Чејни – Рамсфелд за време првог мандата Буша млађег, гушећи истовремено гласове умерених републиканаца, попут Хенрија Кисинџера и Колина Пауела. Идеје ове групације, утемељене на принципима успостављања новог светског поретка заснованог на униполарном уређењу света, борбе за размештање снага у разним регионима, те примене превентивних мера према потреби, уз могућности једностраног деловања САД, узроковале су упуштање у пројекат извоза демократије. На мети су се најпре нашле муслиманске земље, и то оне које се, независно од нивоа демократског развоја, нису налазиле на списку америчких савезника. Ово је довело до дубљег расцепа по линији Америка – исламски свет, чему је знатно доносила и манихејска реторика Буша млађег („исламски фашизам“). Узроци појаве екстремизма у исламу могу се тражити у нерав-

ноправним односима у светској економији, америчкој подршци Израелу и његовим акцијама у Палестини, али и у самим покушајима насилне „демократизације“ муслиманских друштава споља. Мајкл Шојер, консултант ЦИА на чије мишљење се позива и Примаков, сматра да рат против тероризма „није рат за наше слободе, религиозне вредности и једнакост полова, већ религиозни рат“ (стр. 32).

Међународни тероризам, као најзлокобнија манифестација овако индукованог исламског екстремизма, поседује својства која нису била карактеристична за раније историјске примере употребе терора у политици (Француска револуција, Октобарска револуција, бацање атомске бомбе на Хирошиму и Нагасаки). То је, најпре, дифузна структура, којој погодује могућност употребе интернета, затим самосталност финансирања, те могућност извођења масовних акција против цивила, како би се дестабилизovala држава (курзив М. А.). Такође, постојећи глобални изазови, ризици и претње, попут ширења нуклеарног и другог оружја за масовно уништење, регионалних конфликта, хуманитарних катастрофа и транснационалног организованог криминала, постају још опаснији у светлу међународног тероризма. Употреба двоструких аршина, када се „подобни“ терористи називају „борцима за слободу“ и не реагује

се на њихове акције, само доприноси стварању затворених кругова терористичког насиља.

У склопу усвајања унилатералистичке платформе од стране САД-а, посебно је осетљиво и значајно питање односа Америке према Уједињеним нацијама. Мада Сједињене Државе остају, у складу са развијеношћу своје економије, далеко највећи финансијер УН-а, истовремено развијају приступ да деловање унутар система и правила Уједињених нација представља неку врсту непотребног оптерећења, те да је за остваривање америчких националних интереса сврсисходније деловање кроз НАТО или различите „коалиције вољних“, формиране *ad hoc*. Напад на Ирак 2003. године био је, након агресије на СРЈ 1999. године, сликовит пример оваквог приступа.

Незадовољан америчким ставом, Кофи Анан, генерални секретар УН, 2003. године задужује *Групу мудраца*,² на челу са Анандом Пањарачуном, бившим

премијером Тајланда, да изради предлоге за побољшање ефикасности УН. Извештај Групе је сачињен 2004. године и садржао је низ налаза о начелним питањима као што је проблем националног суверенитета, као и практичних предлога о правцима деловања и евентуалној институционалној реформи УН, а пре свега Савета безбедности. Упркос похвалама које је Кофи Анан изнео на рачун извештаја Групе, његови налази су били одбачени, или, у најбољем случају, игнорисани од стране САД-а.

Темељи доктрине америчког унилатерализма, према Примакову, у суштинском су нескладу са стварношћу, односно, постојећом сложеностју света. У том смислу, када је реч о походу на Ирак, чињене су грешке које су самој Америци донеле много невоља. Одсуство веродостојног повода за напад, и посебно одсуство одрживе излазне стратегије, узроковало је крах америчког легитимитета, вакуум власти у Ираку и нарушвање регионалне равнотеже снага, пре свега у корист Ирана и Сирије. Поново су игнорисани гласови реалистичког крила америчког спољнополитичког мишљења. Посебан проблем остаје статус ирачког Курдистана, чијем решавању више доприноси споразум утицајних породица Барзани и Талабани него америчке калкулације

2 Неке од познатих политичких личности које су учествовале у раду Групе, поред Примакова, јесу: Брент Скоукрофт, САД (саветник за националну безбедност Џорџа Буша старијег), Сатиш Намбијар, Индија (бивши командант УНПРОФОР-а), Садако Огата, Јапан (бивша висока комесарка УН за избеглице), Робер Баденгер, Француска (бивши министар правде Француске). За више информација о раду групе, посетити: <http://www.un.org/secureworld> (прим. М. А.).

које укључују и важног НАТО савезника, Турску.

Промена администрације у Вашингтону актуелизује питање одређивања рока за коначно повлачење америчких трупа из Ирака. Према Примакову, „будућност Ирака може се градити само на три основе: 1. окончање стране интервенције и пуно преношење власти у руке самих Ирачана; 2. модел управљања земљом, који би уважио интересе Арапа и Курда, сунита и шиита; 3. категорично одустајање ирачких снага супростављених окупацији од било какве подршке терористичким организацијама и групама“ (стр. 51).

У Авганистану, кога Примаков назива „заборављеним“, ситуација није много боља и главни циљеви такође нису остварени. Ал Каида није уништена, стварање нове авганистанске војске се одвија изузетно споро, а производња наркотика се нагло повећала. Локалне противречности и расцепи по етничким, племенским, социјалним и политичким линијама нимало не олакшавају посао америчким трупам. Најоптимистичнији тренутни планови за повлачење из Ирака и Авганистана односе се на 2014. годину, иако је сасвим извесно да ће одређени број трупа бити задржан још дуже. Закључујући о резултатима практичне примене доктрине унилатерализма коју су развили амерички неоконзервативци, Примаков наводи речи

америчког професора Стивена Волта: „Неадекватност неоконзерватизма као основног принципа политике не треба доказивати: спроведен је експеримент и његови резултати су очигледни. Кад би доктор редовно постављао погрешне дијагнозе, као што су неоконзервативци погрешно тумачили догађаје глобалне политике, онда би његове услуге користили само пацијенти који хоће да умру“ (стр. 53).

Примаков констатује да су у најновијем периоду цивилизацијске поделе замениле ранију поделу света на идеолошкој основи, али да то не доводи нужно до закључка о постојању сукоба разних цивилизација светских размера. Хантингтон и Фукујама су, као представници различитих ставова у дебати о природи постхладноратовског поретка („сукоб цивилизација“ против „краја историје“), сваки на свој начин, допринели развијању нетрпљивости између Запада и остатка света, а посебно исламске цивилизације. Оба аутора су, међутим, на крају били противници напада на Ирак. Цивилизацијска подела какву је представио Хантингтон, за Примакова је неприхватљива због околности које снажно повезују цивилизације и пресецају њихове границе како у материјалној, тако и у културној сфери. Међу цивилизацијама је зато неопходно одржавати стални дијалог

који би имао утицаја и на практично-политичка решења.

У централним поглављима студије, Примаков посвећује пажњу унутрашњим политичким и економским приликама у Русији, пружајући подршку „тандему“ Медведев – Путин и исказујући опрезни оптимизам у погледу развоја Русије. Први корак у повратку Русије на пут стабилног развоја била је ревизија „псеудолибералних“ реформи, спровођених до 1997. године. Зауздавање моћних олигарха (пре свих, Бориса Березовског) такође је било нужан предуслов покретања руске привреде на тржишним основама, али и уз нужно социјално усмерење. „Олигарси“, каже Примаков, „то нису само крупни предузетници који су за само неколико година зарадили огромно богатство и то не на комерцијални начин, већ помоћу личних веза с влашћу, или са породицом онога, који се налазио на врху (мисли се на Јељцина и његову ћерку, Татјану Јумашеву; прим. М. Л.). Олигарсима су у Русији почели да се називају они који су се, незадовољни својим положајем у економији практично укључивали у послове државе, бирали своје људе на кључне позиције и вршили озбиљан утицај на законодавне и нормативне процесе“ (стр. 66). Упркос страховима да оштре мере примењене против олигархијских структура означавају могући увод у ауторитаризам, већина олигарха је окренула

леђа Ходорковском и прихватила деловање унутар правила и прописа.

Област у којој Русија, упркос свим резултатима, и даље заостаје за западним државама, али и Кином, јесте област иновативне економије и развојних истраживања. Неопходне су, такође, административне реформе како би се унапредило учешће државе у реалној економији, посебно кроз програме државно-приватног партнерства. Спровођење анти-монополских мера и смањење административних притисака допринело би неопходном развоју малог предузетништва.

Примаков се не слаже са Бжежинским, који Европу види као жртву руске гасне политике. Руска енергетска политика креира се и спроводи у специфичним околностима (освајање налазишта у источном Сибиру, диверзификација извоза у правцу источне и јужне Азије, сарадња са страним партнерима, прилагођавање тржишним условима пословања уз повећање државног учешћа). Истовремено, Русија не одустаје, а за то и нема разлога, од употребе енергетске политике у спољно-политичке, а не само економске сврхе. Константна подршка САД и повремена подршка ЕУ „алтернативним“ пројектима нафтовода и гасовода (гасовод „Набуко“ – гасовод Јужни ток и нафтовод Констанца-Трст – нафтовод Бургас

– Александрополис)³ чине енергетску политику сталним инструментом геополитичког надметања у Евроазији. Након оснивања Шангајске организације за сарадњу (Русија, Кина, Казахстан, Киргистан, Таџикистан и Узбекистан, уз Иран, Индију и Пакистан као посматраче), позиција се променила у корист Русије. Политика Русије остаје отвореност према стратешкој сарадњи са страним компанијама уз могућност сарадње са САД-ом у областима од заједничког интереса, на једнаким и рационалним основама.

Посебан је проблем, сматра Примаков, што америчка руководећа елита (а мисли се на тадшњу администрацију Џорџа Буша млађег) „не види и не осећа разлику између посебног места у мултиполарном систему које данас с правом припада САД и непостојећег униполарног светског поретка“. Примаков се у време писања књиге, 2009. године, питао да ли ће политика Барака Обаме успети да одступи од тог курса. Данас, када тече већ трећа година Обамине владавине, још увек се, изгледа, не може дати поуздан одговор.

3 Пројекат нафтовода Бургас-Александрополис, који је укључивао Русију, Бугарску и Грчку и који је требало да доводи руску нафту до Европе заобилазећи Босфор, 2010. године је озбиљно доведен у питање, најавом Бугарске да ће се повући из пројекта, наводно из еколошких разлога (прим. М. Л.).

Трансатлантски односи су једна од најостељивијих области савремене глобалне политике. Неуспех у Ираку принудио је Вашингтон да се врати политици координације дејстава са европским савезницима. Ово је, међутим, отежано наговештајима развоја аутономн(и)е европске безбедносне архитектуре, слабљењем тзв. „франко-германске осовине“ и жеља кључних земаља ЕУ за очувањем и развијњем добрих односа са Русијом. Тако нешто је било сасвим очигледно приликом самита НАТО-а у Букурешту 2008. године, када су Никола Саркози и Ангела Меркел устали против Бушове идеје о пријему Украјине и Грузије у НАТО. Када је реч о Европи, Примаков сматра да она неће прећи на антиамеричке позиције, али се пита колико ће Вашингтону одговорати неспорна тенденција јачања европске самосталности.

Планове о размештању америчких система противракетне одбране у централној Европи, као и о ширењу НАТО-а ка истоку, Русија опажа као претње сопственој безбедности.⁴ Сврху ранијих планова о постављању ПРО система у Пољској и Чешкој, Примаков види у приближавању

4 Погледати нормативна и стратешка документа о безбедности Руске Федерације на интернет страници руског Савета за националну безбедност: <http://www.scrf.gov.ru/documents/1/> (прим. М. Л.).

стратешког наоружања руским границама, што би, имајући у виду могућност руског одговора у виду постављања система „Искандер“ у Калињинградској области, изазвало појачану потребу Европе за америчком заштитом. Слична ситуација је и са ширењем НАТО-а. „Може се рећи да су САД разредиле НАТО новим члановима ради очувања те организације под својим руководством, слабећи тенденцију њене ‘европеизације’ и олакшавајући њено коришћење ван граница Европе“ (стр. 109). Према Примакову, процес ширења НАТО-а је са америчке стране осмишљен тако „да не контролише Русију, за шта нема никакве потребе, већ да је слаби, да Русију учини попустљивијом кад је реч о њеним националним интересима“ (стр. 110). САД и НАТО су, за сада, одустали од планова о размештању ПРО у Чешкој у Пољској, као и од пријема Украјине и Грузије у НАТО. Међутим, подозрење у Русији изазива одсуство сазнања о будућим плановима у погледу ових питања.

Значајно својство савремених међународних односа јесте учвршћивање позиција тзв. „Стратешког троугла“ – Русије, Кине и Индије, наговештеног још 1998. године. Односи ових сила, упркос постојању извесних проблема и латентних тензија, умногоме су побољшани током последње деценије. Остаје, међутим, велики број питања у јужној, централној

и источној Азији, чије решавање захтева конструктиван ангажман не само азијских држава и Русије, већ, пре свега, сарадњу сваке од њих, а Русије посебно, са спољним партнерима, пре свих са Сједињеним Државама. Процес зближавања Кине и Русије већ је толико узнатрпевао, да се чини да Америка, упркос свом противљењу, мало шта може да учини на том пољу. Русија се не одриче ни заштите својих интереса на простору Заједнице независних држава, где САД такође улаже напоре у јачање сопствених позиција. Своје интересе на овом подручју имају и Турска и ЕУ. Инструменти помоћу којих Русија, последњих година нарочито успешно, штити сопствене интересе у непосредном окружењу, јесу ОДКБ (Организација уговора о колективној безбедности),⁵ као и Евроазијска економска заједница.⁶

Разматрајући улогу САД-а у руско-грузијском сукобу у августу 2008. године, Примаков наводи три могућа сценарија, односно верзије догађаја. Према првом сценарију, председник Грузије, Сакашвили, деловао је самостално и без одобрења САД. Присуство америчких саветника у Тбилисију пре почетка акције доводи

5 Војни савез Русије, Белорусије, Казахстана, Киргистана, Таџикистана, Узбекистана и Јерменије; видети интернет презентацију на <http://www.odkb.gov.ru> (прим. М.Л.).

6 Видети: www.evrases.com (прим. М.Л.).

у питање такву могућност. Према другом, Америка је знала за акцију, али се надала у њен успех, што би се морало темељити на погрешној процени борбене спремности грузијских оружаних снага. Трећи сценарио предвиђа охрабрења која су Сакашвилију била упућивана из утицајног дела америчке администрације, уз очекивање руске реакције. Тада би руски одговор био употребљен за кварење глобалне слике о Русији и повећање изборних шанси тадашњег републиканског кандидата на изборима за председника САД, Џона Мекејна.

Примаков се, наравно, осврће и на косовско питање. Његова опажања су на линији званичне руске и српске политике. Међутим, драгоцено је његово промишљање сврхе коју су западни политичари наменили независности Косова. „Прво – да јавности, посебно у Европи, докажу да није залуд био започет ‘циклус’ бомбардовања Југославије несанкционисан од стране УН: у Београду су, наводно, уместо Милошевића на власт дошле демократе, Црна Гора је добила самосталност, а сада и Косово... Друго – САД у томе посебно подржава Немачка, која је презасићена емигрантима-Албанцима, како би се створили услови за њихов повратак на Косово, а можда и у Албанију, чија је граница ка Косову отворена. Треће – да се пре одласка председника Буша у историју, пронађе реше-

ње макар једног јединог конфликта. И то – за разлику од ситуације у случају окупације Ирака – још уз подршку европских савезника у НАТО-у“ (стр. 115).

Последње поглавље бави се највећим изазовима савремене глобалне политике и носи наслов „Вредности које не би требало изгубити“. Америка се, каже Примаков, налази пред избором између стратешких вредности међународне заједнице и руско-америчке сарадње са једне, и инсистирања на конјунктурним размирицама, са друге стране. Области у којима је сарадња најнеопходнија јесу супротстављање ширењу нуклеарног наоружања, ограничење и смањење нуклеарног (посебно стратешког) оружја, те блискоисточни (израелско-палестински) сукоб. На овим пољима Америка је, према Примакову, једностраним чињењем – или нечињењем – доводила у питање остваривање заједничких и општих циљева. На примеру израелско-палестинског сукоба неопходност сарадње са Русијом (у оквиру „квартета“) је најочигледнија, имајући у виду да је Русија једини посредник који одржава добре односе са свим релеватним актерима, у које спадају како државе попут Израела, Ирана и Сирије, тако и странке и покрети попут Фатаха, Хамаса и Хезболаха. И мада смањење утицаја неоконзервативаца на америчку политику наговештава увиђање нужности руско-америчке

сарадње, администрација Барака Обаме и даље, у претпоследњој години свог (првог?) мандата није јасно дефинисала курс у погледу односа са Русијом.

Руско-америчке односе Примаков, с правом, види као једну од оса дуж којих ће се развијати будући светски систем. У том смислу, његовој анализи неретко измичу једнако значајни руско-кинески (вероватно зато што их оптерећује мање отворених питања) и кинеско-амерички односи, што је једна од замерки које би се могле упутити студији „Свет без Русије“. Ипак, руско амерички односи и даље су најзначајнији у питањима „тврде“ безбедности у Европи и Евроазији, па је разумљива Примаковљева тврдња да ће, „ако америчко-руски односи склизну према новом Хладном рату, сви ... бити губитници“ (стр. 147). Још у својој чувеној књизи, „Године у високој политици“ (ИГАМ, Београд, 2002), Примаков је изразио уверење да „Русија може и треба да тежи равноправним и партнерским односима са свима, да тражи и налази поља подударних интереса, да ‘преорава’ таква поља заједно са другима. А тамо где се интереси не поклапају, а то се, како потврђује живот, не може искључити, треба да тежи налажењу таквих решења која ће, с једне стране, обезбеђивати виталне интересе Русије, а с друге неће доводити до клизања према конфронтацији. Очигледно је у томе дијалектика спољ-

не политике Руске Федерације у постхладноратовском периоду“ (стр. 210). У студији „Свет без Русије“, писаној готово деценију касније, Примаков остаје на истим позицијама: „Све што је Русији потребно, јесу односи са западом засновани на поштовању и равноправности“ (стр. 147). Русија жели да у настајућем поретку заузме место велике силе, које јој припада. Остаје питање да ли ће америчка администрација, постојећа или нека наредна, довести своју политику у склад са реалношћу мултиполарног света.

Јевгениј Максимович Примаков је човек који је одлучујуће утицао на креирање и спровођење руске политике (посебно, спољне политике) у протеклим деценијама. Штавише, „ако би се последњих четрдесетак година руске политичке историје испричало само једним животом, биографија Јевгенија Примакова би без сумње најверније осликала успоне и падове руске државе и руског друштва“.⁷ Утолико је важније посветити посебну пажњу његовом опажању и промишљању савремене светске политике и руског места у њој. Студија „Свет без Русије“ је у том смислу више него користан извор за читаоце који трагају за дубљим разумевањем руске спољне политике на почетку XXI века.

7 Видети: Миљан Филимоновић: „Године великог утицаја“, *Русија данас*, год. I, бр. 4.